

**דרכים לקידום תהליך
להקמת אזור חופשי
מנשק להשמדה
המונית במזרח התיכון
והשלכות על ועידת
הסקר של האמנה
למניעת תפוצת נשק
גרעיני**

**דוח כנס
חן ז"ק קיין**

40

UNIDIR

מכון
לחקר פירוק נשק
האו"ם

סדרת פרסומים בנושא האזור החופשי
מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון

הכנס והדוח התאפשרו תודות
לנדיבות משלחת יפן בג'נבה

הדוח תורגם ע"ד ר' מיכל פרם-כהן

www.unidir.org

© UNIDIR 2020

To read the full report in English, visit:

unidir.org/mewmdfz

1 | הקדמה

הקמתו של אזור חופשי מנשק להשמדה המונית (WMDFZ) וממערכות השיגור שלהם במזרח התיכון הייתה זה מכבר מטרה משותפת של כל מדינות האזור וכל המדינות החברות באמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני (NPT). עם זאת, מעט הושג עד כה להגשמת חזון זה.

כחלק מסדרת מפגשים שארגן מכון האו"ם לחקר פירוק נשק (UNIDIR) לקראת ועידת הסקר (Review Conference) של האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני שתתכנס ב-2020, כינס המכון ב-6 לפברואר 2020 כנס בנושא האזור החופשי מכלי נשק להשמדה המונית במזרח התיכון (ME WMDFZ). האירוע יועד לקדם דיאלוג ולבחון סוגיות מרכזיות הנוגעות להתפתחויות בתפוצת נשק להשמדה המונית במזרח התיכון, כולל האזור החופשי מנשק להשמדה המונית, וכיצד סוגיות והתפתחויות אלו עשויות להשפיע על ועידת הסקר.

דוח זה מהווה סיכום של הדיון ומדגיש ממצאים מרכזיים ותובנות לגבי המאמצים להקים אזור חופשי מכלי נשק להשמדה המונית במזרח התיכון עד כה, והשלכותיהם על ועידת הסקר הקרובה של האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני.

המשתתפים בכנס כללו דיפלומטים נוכחיים ולשעבר, מומחים מהאקדמיה וממכוני מחקר, ונציגי החברה האזרחית. הדיון התנהל בהתאם לכלל צ'טהאם האוס.

II ממצאים מרכזיים

- תפוצת נשק גרעיני במזרח התיכון, וכן הצעות לגבי הקמת אזור חופשי מנשק להשמדה המונית באזור הינם נושאים שנויים במזרח התיכון, וכן הצעות לגבי הקמת אזור חופשי מנשק להשמדה המונית באזור. סביר להניח שתופעה זו תמשך.

- במלאת חמישים שנה לאמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני, ההתפתחויות

חילוקי דעות ביחס ליעדים לאומיים ולאינטרסים ביטחוניים, אי-יציבות, סכסוכים וחשדנות, היו ועודם מכשולים מהותיים במניעת התקדמות לגבי יישום אזור חופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון.

הבינלאומיות והאזוריות מקשות יותר על מימוש האזור החופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון. בהתחשב בכל הגורמים, המצב כיום מורכב יותר מאשר לפני 25 שנה כאשר ההחלטה בנוגע להקמת אזור חופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון אומצה בוועידת הסקר והארכה ב-1995

(The 1995 NPT Review and Extension Conference).

- חשוב לבחון את הדקויות והמורכבות של סוגיית האזור החופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון. יש להכיר בתלונות ותסכולים של הצדדים כתוצאה מכשלון תהליכים בעבר, וכן בקושי שבהתגברות על חילוקי דעות מהותיים ביחס ליעדים ולאינטרסים לאומיים-ביטחוניים, סכסוכים וחשדנות, על מנת להבין את מצבו הנוכחי של התהליך, את סיכוייו, ולזהות צעדים ברי השגה.

- רבות מן המדינות החברות באמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני, אם כי לא כולן, מאמינות כי הדיונים הקונסטרוקטיביים והמסקנות החיוביות של המושב הראשון של הוועידה להקמת אזור חופשי מכלי נשק גרעיני וכלי נשק אחרים להשמדה המונית במזרח התיכון שנערך בנובמבר 2019 (להלן "ועידת נובמבר"), יוכלו להשפיע באופן חיובי על ועידת הסקר של האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני ב-2020, בכך שיקלו במקצת על המחלוקות שאפיינו את ועידות הסקר הקודמות סביב סוגיית האזור החופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון.

- ישנם חילוקי דעות באזור לגבי הגורמים לתפוצת כלי נשק להשמדה המונית (האם תוצר של יריבות וחשדנות או העדר מאזן כוחות), לגבי הגישות והמדיניות הנכונה להתמודד עם גורמים אלו, ובהמשך לכך, האם האזור החופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון הוא הפיתרון המתאים ביותר להתמודדות עם תפוצת הנשק להשמדה המונית באזור.

- ישנם גם חילוקי דעות בסוגיה האם יש לחתור לאזור החופשי באמצעות גישה כוללת או צעדים הדרגתיים.

- חשוב לבחון במונחים קונקרטיים כיצד ניתן ליישם את האזור החופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון. בהקשר זה, ניתן להסיק לקחים חשובים מהצלחות ואתגרים של תהליכים קודמים באזור. לקחים אלה כוללים:

- לאווירה הבינלאומית יש חשיבות בתרומה להתקדמות. סביבה בינלאומית תומכת ושיתוף פעולה בין המעצמות, במיוחד רוסיה וארצות הברית, הם חיוניים (אך לא מספיקים) בכדי להשיג מומנטום לקידום האזור החופשי.
- האזור החופשי מכלי נשק להשמדה המונית במזרח התיכון אינו יכול להיאכף מבחוץ. עד כמה שבעלי עניין חיצוניים יבקשו לקדם את מימוש האזור, הם אינם יכולים לכפות התקדמות בהיעדר רצון מצד מדינות האזור להתקדם.
- השתתפותן של כל המדינות העיקריות היא חיונית, ולמדינות אלה חייב להיות אינטרס משותף, לא רק במטרה הסופית למימוש האזור אלא גם בדרך להגיע אליו.
- לאור החשדנות המושרשת באזור, קשה לבצע משימה כזו בצעד אחד. יש צורך לבנות יחסי אמון ותחושת ביטחון צעד אחר צעד לאורך זמן.
- יש צורך בצד מהימן שתהיה לו הסמכות להציע רעיונות ולפעול כבורר. אולם, עצמאות זו היא מוגבלת, משום שהצד המהימן יהיה חייב לכבד את המנדט שניתן לו בתחילת התהליך.
- על האזור החופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון להתייחס לא רק לסיכוני תפוצת נשק להשמדת המונית, אלא גם לניטור/ פיקוח, שימוש לצרכי שלום, ומערכות משילות (governance) נאותות.
- חשוב לשמר רעיונות ועבודה קודמת מאחר והללו יכולים לספק מידע למשא ומתן עתידי ולשמש כאלמנטים בו.
- צעדים לבניית אמון (CBMs) עשויים לסייע בהתמודדות עם חשדנות בקרב מדינות האזור. צעדים בוני אמון יכולים לתמוך בתהליך האזור החופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון לפני הקמתו ובמהלך יישומו. צעדים כאלה יכולים לכלול: שיתוף פעולה ביחס למשילות גרעינית, בטיחות גרעינית, תשתית רגולציה והערכות לשעת חירום; אימוץ בו-זמני של הפרוטוקול הנוסף (Additional Protocol) על-ידי אירן וערב הסעודית כאמצעי להגברת האמון ששתיהן ממלאות אחר חובותיהן כמדינות חברות באמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני; הכרזה של מצרים וישראל שהן ימלאו אחר האמנה לנשק כימי (CWC); אמנה מזרח תיכונית לאיסור ניסויים גרעיניים; עדכון, הגשה ופרסום של צעדים לבניית אמון תחת אמנת הנשק הביולוגי והרעלני (BTWC); ביקורת עמיתים וביקורים הדדיים במתקני מעבדות ביולוגיות לאומיים; הכרזות משותפות של מדינות באזור ששימוש בכלי נשק ביולוגיים וכימיים אינו קביל; והקמת מנגנוני תמיכה אזוריים או רב-צדדיים לשעת חירום.

דרכים לקידום תהליך
להקמת אזור חופשי
מנשק להשמדה
המונית במזרח התיכון
והשלכות על ועידת
הסקר של האמנה
למניעת תפוצת נשק
גרעיני

דוח כנס

@UNIIDR
WWW.UNIDIR.ORG

UNIDIR

מכון
לחקר פירוק נשק
האז"ם